

УДК: 316.334.2:796(477)

ББК: 60.55 я 9

ТЕОРЕТИЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СУЧАСНОГО СПОРТУ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ

О. М. Кириленко

*Рівненський державний гуманітарний університет;
33013, м. Рівне, вул. Остафова, 2;
тел. +38 (096) 294-32-91; e-mail: olesya.kirilenko@gmail.com*

Розкрито зміст інституціонального підходу до вивчення спорту, його ознак, структури, функцій та дисфункцій. Аналіз спорту як соціального інституту дозволяє розглядати його в якості соціальної організації, структурні та функціональні прояви якого в сучасних умовах значно ускладнюються, набувають суперечливого характеру. В умовах глобалізації, лібералізації та гуманізації суспільного життя спорт посилює свою роль через розвиток як змагально-професійного, так й оздоровчо-рекреативного напрямів свого розвитку. Це формує та поглиблює інституціональний конфлікт між цінностями та практиками професійного та оздоровчого спорту, вирішення якого можливо на основі переходу до нового дизайну інституціональної організації спорту.

Ключові слова: *спорт, соціальні інститути, функції та тенденції розвитку інституту спорту, інститути глобального управління, інституціональний конфлікт у розвитку спорту.*

В сучасній теорії спорту отримали поширення цілий ряд теоретичних підходів – системний, структурно-функціональний, конфліктний, конфігуративний (історико-генетичний), соціокультурний, діяльнісний, гендерний та ін., які дозволяють під різними методологічними кутами розглядати зміст, структуру, соціальні функції, тенденції та проблеми розвитку сфери фізичної культури, спорту та фізичного виховання. З позиції автора статті, інституціональний та неінституціональний підходи дозволяють сформувати інтегративну теоретичну платформу дослідження спорту не тільки як складної соціальної організації з власною системою управління, а й як соціокультурного феномену сучасності, новітньої системи культурного виробництва та соціалізації людини, роль якої зростає за умов глобалізації, лібералізації, демократизації та гуманізації.

Інституціональний підхід у соціології спорту одержав розвиток із самого початку її становлення в 60-70-ті роки минулого сторіччя. Використання поняття соціальний інститут стосовно спорту можна зустріти в роботах багатьох відомих західних соціологів спорту 80-х років – А. Жемільські, Г. Едвардса, А. Даніелса, Г. Кеньона, К. Такеношіти, Є. Аллар-

дта, Г. Люшена, А. Воля, Е. Пуделкієвича, К. Хейніла, П. Макінтоша, Дж. Лоу, З. Кравчика, Г. Дюмазед'є та ін.

Так, відомий польський соціолог спорту А. Жемільські визначив спорт як універсальний соціальний інститут урбанізованих та індустріалізованих суспільств. Автор переконаний, що поведінка людей, матеріально-технічна база, організаційні структури, системи інформації в рамках інституту спорту забезпечують відносну стабільність процесу задоволення потреб певних соціальних груп у сфері спортивної та фізичної активності на основі специфічних норм та установок [1, р. 45].

Американський соціолог спорту Г. Едвардс розглядає інститут спорту крізь призму його соціальних функцій, процесів відтворення в спорті соціальних ролей, систему механізмів соціального контролю [2, р. 84-130].

Інституціональний підхід можна зустріти в рамках аналізу спорту як інституту соціалізації. Так, Г. Кеньон та Б. Макферсон підкреслювали, що соціальні ролі та механізми їх відтворення відбуваються в рамках соціалізації, які в спорті мають свою специфіку та носять інституціональний характер. Автори виділяють кілька різних напрямків спортивної соціалізації, які реалізуються через взаємодії спорту з інститутами сім'ї та освіти, суспільством, а також через спілкування з однолітками [3, р. 129-130]. Е. Лакер розглядає спорт поряд з освітою як один із провідних інститутів сучасного суспільства, які не можуть бути ідеологічно нейтральними, оскільки відображають та відновлюють основні цінності культури певного суспільства [1, р. 1].

Американський соціолог спорту Р. Вудс акцентує увагу на нормативних та організаційних основах функціонування спорту. Він визначає спорт як інституалізовану спортивну діяльність, що включає спортивну майстерність і спеціальні умови, засоби та обладнання, і яка проводиться згідно з прийнятими наборами правил для визначення переможців [5, р. 7]. Р. Вудс розглядає функціонування інституту спорту через систему навчальних закладів – шкіл і університетів, які забезпечують спортивну соціалізацію на основі спортивних занять і проведення змагань [5, р. 95-166]. В цьому процесі важливу роль відіграють громадські організації, які забезпечують взаємодії між навчальними закладами (міжшкільний та між університетський спорт) у проведенні регулярних змагань. Така система є основою підготовки та відбору талановитих спортсменів, а також початковим етапом їх кар'єри в професійному спорті [5, р. 115-136]. При цьому, Р. Вудс розширює розуміння інституціонального розвитку спорту, розглядаючи специфіку його сучасного розвитку – трансформацій в умовах глобалізації. Національні системи спорту завдяки спорту вищих досягнень виступають невід'ємним елементом міжнародного спортивного руху та його організацій. Розвиток олімпійського спорту, який безпосередньо пов'язаний з діяльністю Міжнародного та наці-

ональних олімпійських комітетів, набув за останні десятиліття рис глобальної системи організацій [5, р.140-143].

Р. Вудс зауважує, що сучасний міжнародний спорт розвивається на основі функціонування глобальних ЗМІ та глобального ринку спортивних товарів, послуг і видовищ. Споживання спортивних цінностей і спортивної інформації також отримало глобальний масштаб [5, р.146-147]. Таким чином, Р. Вудс, в аналізі інституціональних основ розвитку сучасного спорту виходить за рамки інтерпретації його як інституту національного рівня. Міжнародний, глобальний спорт демонструє реалії розвитку спорту як наднаціонального інституціоналізованого явища. Цей підхід не заперечує важливості його функцій на соціальному рівні. Участь спортсменів в Олімпійських іграх і світових чемпіонатах стимулює розвиток національних спортивних систем і впливає на формування національної ідентичності. Спортивна міграція в спорті представляє одну з форм міжнародної професійної мобільності, що також забезпечує наднаціональну інтеграцію та взаємодії за допомогою спорту [6].

Дж. Лоу та В. Інґхем підкреслюють, що спорт – це інституціалізована ігрова активність. Опираючись на теорію соціального конструювання реальності П. Бергера та Т. Лукмана, автори розглядають процес інституціалізації спортивної гри як процес її хабітулізації або об'єктивації. В систематичному відтворенні гри відбувається типізація поведінки, соціальних ролей і статусів. У такому аспекті спорт, як інституціалізована ігрова діяльність, набуває організованої та узаконеної в суспільстві форми поведінки Спорт як культурний інститут забезпечує накопичення, збереження та передачу (трансмісію) цінностей у сфері фізичної культури суспільства в процесі спортивної соціалізації [7, р. 33-34].

Г. Люшен виділяє особливість спортивної ігрової поведінки – змагальність. Автор констатує, що спорт виступає інституціалізованим типом змагальної фізичної активності, яка інтегрує риси гри та роботи/професійної діяльності. Ігровий компонент домінує в спортивних іграх дітей, професійний компонент – у діяльності спортсменів вищого рівня [8, с. 35].

Американські соціологи Д. Ейтзен та Г. Сейдж переконані, що спорт, взаємодіючи з іншими інститутами, здатен виступати частиною певного інституту, наприклад – освіти та армії. При цьому, у спорті розвиваються та використовуються здібності людей, прояв яких за допомогою гри та змагань винагороджується суспільством і які приносять людині внутрішнє задоволення [9]. Поряд з цим, Д. Ейтзен відзначає, що соціальні відносини в рамках спорту вибудовуються за принципом ієрархії на основі, як таланту спортсменів, їх досягнень, так і в результаті нерівного доступу до спортивних занять. Останнє є проявом спортивної стратифікації як системи різних і нерівних статусів і ролей, що проявляється в соціальній напрузі у формі конфліктів між спортсменами та спортивними організаціями [10].

Предметом інституціонального аналізу виступають і організаційні основи функціонування сучасного спорту. Внутрішній організаційний порядок спорту передбачає різний рівень формалізації, бюрократизації, інституціоналізації, а також різні цілі та мотиви людей, об'єднаних у спортивні організації. В такому аспекті, найбільш інституціоналізованими є ті спортивні організації, які орієнтовані на прагматичні цінності економічного та політичного характеру – матеріальну винагороду, одержання значного прибутку, посилення позицій в суспільстві. До таких організацій відносяться комерційні спортивні організації та спортивні корпорації. В такому аспекті необхідно розрізнити неформальну, організовану та корпоративну форму спортивних організацій. В рамках першої та другої форм спортсмени орієнтовані на самореалізацію через досягнення результатів, участь у грі та спортивних змаганнях, а третьої – на досягнення і демонстрацію високої майстерності, від яких залежить увага та підтримка спортивних спонсорів, менеджерів, промоутерів, максимального числа спортивних глядачів та вболівальників [9, р.14].

В економічному та корпоративному аспектах спортивні організації в ліберальних суспільствах, на думку Ф. Джоша, перетворились на елемент спортивного капіталізму, який значно розширив свій вплив у глобальних масштабах. Американські спортивні ліги виступають яскравим прикладом максимальної комерціалізації спорту, діяльність яких виходить за межі окремої країни. Аналіз процесу комерціалізації американського спорту та його міжнародної експансії дозволив Ф. Джошу сформулювати поняття «американська спортивна імперія» [11, р.11; 12].

Інституціональний підхід є основою для аналізу проблем управління та політики в сфері спорту. На думку британського соціолога спорту, Б. Хоуліхана, існує три підходи до вивчення сучасної спортивної політики:

1) державно-інституціональний підхід – дозволяє розглянути роль держави та політичної еліти в підтримці спорту та проблему захисту інтересів державних владних структур за допомогою спорту;

2) універсально-інституціональний підхід – дозволяє проаналізувати процес взаємодії спорту, неурядових громадських спортивних організацій з державою, ЗМІ, спонсорами та родиною;

3) поліпросторовий владний підхід – розкриває проблему включення спорту в процес управління суспільством через формування стратегій, цінностей та ціннісних орієнтацій, маніпуляцію суспільною свідомістю, для чого використовуються нормативно-правові механізми, державні та громадські фінанси [13, 2008: р.33].

Р. Хойє та Г. Каскеллі, автори книги «Управління спортом», вважають, що інституціональна теорія виступає одним із підходів дослідження організаційно-управлінських основ розвитку спорту поряд з теорією соціальних акторів, теорією управління ресурсами, теорією соціальних мереж, теорією демократизації та ін. [14, р. 11]. Центральним ін-

ституціоналізованим актором у сфері управління спортом, виступають громадські некомерційні спортивні організації регіонального, національного та міжнародного рівнів, які координують діяльність, а також інтегрують інтереси та ресурси державних органів, комерційних організацій, навчальних закладів, різних індивідуальних та колективних учасників спортивних відносин та подій. [14, р. 18-19].

Н. Бергсгард у рамках інституціонального аналізу спортивної політики виділяє кілька основних критеріїв для її оцінки:

- характер політичного устрою країни, що визначає рівень централізації управління та плюралізму форм організації соціальних відносин;
- роль і співвідношення виконавчої та законодавчої влади;
- характер відносин між громадськими організаціями та державою;
- визначення основних стратегій та інтересів в сфері спорту для побудови коаліцій для їх реалізації [15, р.24].

За цими критеріями автор порівнює зміст спортивної політики Канади, Великобританії, Німеччини та Норвегії, визначаючи її національні особливості. В Канаді та Великобританії спортивна політика орієнтована на організаційну підтримку елітного, комерційного та змагального спорту з метою підвищення престижу країни, економічного розвитку. В Німеччині та Норвегії спортивна політика орієнтована на підтримку спорту для всіх з метою забезпечення на локальному рівні умов для фізичної активності та поліпшення здоров'я [15, р.36].

Спорт як соціальний інститут виконує інклюзивну функцію – забезпечує включення людей у соціально значимі практики за допомогою соціалізації, а також створення необхідних для цього умов. Діяльність спортивних організацій, локальних співтовариств та уряду, участі в цьому комерційних структур, освіти та ЗМІ, що забезпечують спортивну участь та зростаюче споживання в сфері спорту, розглядаються в роботах Б. Холіхена, А. Вайт, Д. Вата, Р. Малла, К. Бейлесс, Л. Джеймісон, Р. Ернандеса та інших [16; 17].

Таким чином, дослідження та аналіз спорту як інституціональної системи в західній соціології розвивались в рамках або на основі інтеграції структурно-функціонального, соціокультурного, менеджеристського та політико-управлінського аналізу. В радянській соціології спорту інституціональний аналіз спорту на відміну від західної соціології спорту не отримав поширення. Однак, його торкнувся відомий теоретик спорту М. І. Пономарьов, який у статті «Соціальний феномен гри та спорту» дав визначення спорту як інституту виховання, спрямованого на фізичний розвиток людини (однак детально цей підхід автор не розвинув) [18]. Зауважимо, що М. І. Пономарьов у своїх роботах детально проаналізував соціальні функції спорту, але без прив'язки їх до інституціональної природи спорту [19].

Наприкінці 90-х років інституціональний підхід до аналізу спорту був використаний російським соціологом спорту – Л. І. Лубишевою. В

своїх статтях та навчальному посібнику «Соціологія фізичної культури та спорту» Л. І. Лубишева робить висновок про те, що сфера фізичної культури та спорту набула рис соціального інституту в кінці 1920-х років, яка поступово перетворилась в самостійну галузь соціального життя [20, с. 44-45]. В сучасних умовах, фізична культура та спорт представляють особливий соціальний інститут, що наділений наступними атрибутами: 1) виконує чітко певні соціальні функції (виховання, освіта, оздоровлення та ін.); 2) має розвинену інфраструктуру, матеріальну базу (стадіони, спортивні зали, басейни тощо.); 3) веде активну підготовку професійних кадрів (училища олімпійського резерву, коледжі, інститути, академії фізичної культури) [21, с. 45].

Інституціональний аналіз сучасного спорту продовжили інші російські соціологи Паначев В. Д., Супіков В. М., Давлеткалієв Д. К. Козлова В. С., Корнеєва А. А., Дельцова Т. Ю., Григор'янц А.Е., Пономарьов І. Є., Любецький Н. П. та ін..

Так, В. Д. Паначев в своїх дослідженнях приділив велику увагу проблемам та протиріччям трансформації сфери фізичної культури в пострадянських країнах, серед яких особливо гострим стало питання нерівного та обмеженого доступу до спорту в умовах комерціалізації всіх сторін життя суспільства, у тому числі спорту. Це визначає актуальність пошуку адекватних інтересам людей форм управління розвитком всієї системи фізичної культури та інституту спорту. Крім цього, В. Д. Паначев вважає, що комерціалізація спорту деформує ігрову змагальну природу спорту, висуваючи на перший план інструментальну форму розвитку для самого спортсмена, стимулюючи різними засобами чисто глядацьку, ілюзорну форми самореалізації в спорті. Це є процесом перетворення спорту в комерційне видовище. Інструменталізм веде, з точки зору В. Д. Паначева, до значного звуження кола осіб, що активно займаються спортом, до абсолютизації культу «чемпіона», до відособленості професійної спортивної еліти, її відриву від масового спорту [22].

До принципових змін, які спостерігаються в розвитку спорту, В. Д. Паначев відносить також процес професіоналізації спорту, підвищення активності жінок у спорті, а також посилення інтеграції спорту з іншими інститутами суспільства. Автор також розглядає особливості розвитку спорту в умовах глобалізації та переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, відзначаючи посилення ролі Олімпійського руху та засобів масової інформації.

Значний інтерес викликає докторська робота В. Н. Супікова на тему «Спорт як соціальний інститут у системі управління якістю життя», у якій розглядаються актуальні питання управління інституціональним розвитком спорту, з метою максимального використання його потенціалу в процесі поліпшення здоров'я населення, поширення цінностей і практик активного здорового способу життя [23]. В такому аспекті інститут спорту розглядається як важливий компонент соціальної сфери

життя сучасного суспільства, що вимагає значного підвищення ефективності управління ним.

Заслуговує на наукова робота А. Є. Григор'янца, який досліджує проблеми трансформації спорту в умовах глобалізації [24]. А. Є. Григор'янц, вказує, що інституціональний розвиток спорту відбувається в рамках тенденцій розвитку глобального спорту. До них автор відносить:

- розширення ареалів існуючих та зростання частоти виникнення нових видів спорту (розвиток і популяризація старих та нових видів спорту);
- збільшення кількості спортивних організацій, міжнародних змагань і спортивних організацій всесвітнього масштабу, що впливають на спосіб життя людей, забезпечують постійне розширення календаря спортивних змагань на національному та міжнародному рівні;
- посилення комерціалізації спорту;
- зростання наукового забезпечення спорту, інтенсивний розвиток спортивної науки та техніки;
- демократизація та інтернаціоналізація, розширення географії спорту;
- значний розвиток масового та професійного спорту;
- інтенсивний розвиток жіночого та дитячо-юнацького спорту;
- розвиток системи ЗМІ, що обслуговують спорт;
- створення потужної спеціалізованої системи спортивних споруд [24].

А. Є. Григор'янц вважає, що є всі підстави розглядати великий спорт як різновид професійного. Сутнісна основа професійного (комерційного за юридичним статусом) і спорту вищих досягнень, олімпійського спорту (великого спорту) з погляду їх професійного змісту однакова. Це не означає отождолення даних форм організації спорту, які мають специфіку юридичного оформлення та виконують ряд специфічних функцій. Формування однакових рис і єдиної соціальної основи професійного та великого спорту полегшує розгортання процесу формування єдиного соціального інституту світового (глобального) спорту (головний напрямок цього процесу – їх зближення). На думку А. Є. Григор'янца, соціальне значення спорту буде в майбутньому зростати через посилення його впливу спорту на освітню, виховну, рекреативну та оздоровчу сфери життя [24].

Актуальному та оригінальному підходу до аналізу сучасних трансформацій інституту спорту присвячена робота соціолога В. С. Козлової (білоруська дослідниця, яка захистила докторську дисертацію в Росії). В своїй дисертації «Спорт як соціально-видовищна сфера: формування, функціонування, управління» В. С. Козлова розглядає проблеми та протиріччя інституціонального розвитку спорту в умовах його комерціалізації та шоузації [25]. Спортивне змагання як форма видовища була невід'ємним атрибутом спорту з моменту його інституціонального становлення на рубежі XIX-XX сторіч, і набуло особливого значення в сучасних умовах. На думку В. С. Козлової, в розвитку спорту за

умов ринкової економіки стає домінуючою тенденція його трансформації в таку підсистему соціальної сфери, в якій професійно-видовищний спорт виступає різновидом масових видовищних послуг. В такому значенні спорт стає специфічним та важливим елементом шоу-бізнесу [25]. В даному процесі значну роль відіграють ЗМІ, які підтримують, підсилюють і використовують видовищний ефект спортивних змагань, а також сприяють розширенню глядацької спортивної аудиторії. В процесі такої трансформації сучасний спорт здобуває функції соціально-психологічної технології по локалізації негативної енергії натовпу в мирному ігровому просторі в формі публічного змагання з максимальною регламентацією та обмеженням спеціальними нормами проявів агресивності.

В. С. Козлова наголошує на тому, що всебічний аналіз розвитку інституціонального простору сучасного спорту можливий при дослідженні такого комплексу як «інститут спорту та його аудиторія» [25]. Глядацька аудиторія в такому аспекті виступає елементом і фактором розвитку спортивної культури.

Одними з перших українських публікацій, в яких були обґрунтована актуальність дослідження спорту як специфічного соціального інституту та визначені основні напрями його аналізу, стали роботи М. М. Саппи [26].

Інституціональний аналіз спорту знайшов відображення в ряді робіт українських соціологів. За думкою Л. П. Лютої, автора дисертації на тему: «Інституціалізація спорту: динаміка структурних змін» автора, форми прояву сучасного спорту перебувають на різних етапах інституціалізації. Тобто, основні структурні елементи спорту як соціального інституту, мають різний рівень інституціонального (організаційного) оформлення. До таких елементів інституту спорту Л. П. Люта відносить:

1) інституційний – містить у собі олімпійський (спорт вищих досягнень), професійний (спорт як соціально-економічна діяльність) і комерційний спорт (спорт як бізнес);

2) неінституційний – містить у собі різні види спорту, які мають певне організаційне оформлення, але тільки на рівні “школи”, а не держави, хоча ці “школи” можуть мати й міжнародний статус;

3) позаінституційний – містить у собі різні форми рекреаційних, реабілітаційних і розвиваючих спортивних занять [27, с. 134-135].

Аналіз тенденцій розвитку спорту дозволив Л. П. Лютій визначити основні перспективи розвитку сучасного спорту, які на думку автора, пов’язані зі значною диверсифікованістю всіх складових його як соціального інституту – організації спортивної діяльності, змагань, форм і засобів управління спортом, джерел фінансування [27, с. 181-182].

Інший представник української соціології спорту В. І. Лукашук у своїх публікаціях, зокрема у кандидатській дисертації на тему: «Тенден-

ції розвитку спорту в умовах ринкових перетворень» відзначає, що інституціоналізація спорту на межі ХІХ-ХХ ст. проявляється у виокремленні певного кола суб'єктів та системи стійких відносин у сфері спортивної діяльності (спортсмени, тренери, групи вболівальників і т.д.). В результаті сучасний спорт як інститут надуває ознак формалізованої організації, що має свої специфічні соціальні норми та установки для регулювання поведінки людей у рамках даного соціального інституту; має соціально значимі функції, що інтегрують його в соціальну систему та забезпечують його участь у процесі інтеграції останньої [28]. У роботах В. І. Лукашука, зокрема в його монографії «Індустрія спорту: історія та сучасність», проводиться аналіз таких тенденцій розвитку інституту спорту як комерціалізація, професіоналізація та медіатизація, а також досліджуються прояви та система соціальних факторів його функціонування в умовах ринкових відносин [29].

Інший український соціолог О. А. Васильченко, який присвятив дисертацію проблемам спортивної девіантології, відзначає, що спорт завдяки своєму динамічному розвитку можна віднести до провідних соціальних інститутів сучасного суспільства [30]. В рамках критичного підходу О. А. Васильченко звертає увагу на те, що сучасний спорт переживає глибоку кризу. Це призводить до виникнення та поширення девіантної поведінки. Однак, це стосується не тільки спорту, а й всієї цивілізації, що знаходиться у кризовому стані. При цьому, криза спорту не означає його руйнування, а є лише невідповідністю між сформованими організаційними формами, методами діяльності та уявленням про сутність і роль спортивних структур, з одного боку, і новим спектром суспільних і індивідуальних потреб, новими стандартами життя, з іншої сторони [30].

Отже, інституціональний підхід одержав значний розвиток як в сучасній західній так і пострадянській соціології спорту, став адекватною теоретичною платформою для дослідження структури, функцій та протиріч його розвитку. Увага соціологів в значній мірі зосереджена не тільки на атрибутах, структурі та функціях спорту як інституту, а й на тенденціях його розвитку, проблемах інституціональних трансформацій, що переживає спорт в пострадянський період, а також на впливі процесів глобалізації на розвиток національного спорту.

Інституціональні інтерпретації змін, які спостерігаються в розвитку сучасного спорту, дозволили автору даної статті дослідити інституціональні моделі розвитку спорту в залежності від типу інституціональних матриць суспільств. Виявилось, що ліберальна та командно-адміністративна моделі організації інституту спорту залежать від характеру взаємодії базових економічних та політичних та інститутів, однак за умов глобалізації спорту та навколо спортивних відносин відбувається конвергенція цих двох моделей. В результаті формується трьох-секторна модель розвитку інституту спорту, в якій взаємодіють державні,

комерційні та громадські організації, механізми управління ними [31]. Отже, відбувається процес поступової уніфікації інституціональних моделей спорту окремих країн під впливом глобального спортивного руху, який очолює олімпійська глобальна організація – Міжнародний Олімпійський Комітет (МОК).

Зауважимо, що МОК поряд з ФІФА набули ознак інститутів глобального управління, оскільки координують діяльність національних олімпійських комітетів та національних футбольних федерацій всіх без винятку країн світу [32]. А Олімпійські Ігри та Чемпіонати світу з футболу не тільки об'єднують спортсменів всієї планети, а й збирають найбільші глядацькі аудиторії безпосередньо на змаганнях та перед екранами телевізорів, моніторами комп'ютерів, мобільних телефонів (завдяки Інтернету). В такому аспекті, великий спорт може вважатись високо професійною діяльністю спортсменів, тренерів, суддів, менеджерів, промоутерів, лікарів, маркетологів та ін. спеціалістів, який став центром сучасного спортивного видовища, а останнє в свою чергу – елементом інституціональної системи глобального та національного шоу-бізнесу. Це забезпечує максимальну підтримку професійного спорту з боку держави та бізнесу і формує протиріччя між базовими функціями спорту – оздоровленням, вихованням і досягненням максимальних спортивних результатів, демонстрацією їх в рамках спортивних видовищ [33, с. 231-434].

На жаль, скептичний, критичний погляд на сучасний спорт високих досягнень фокусує увагу на тих деформаціях в його розвитку, які проявляються в різкому зростанні ризиків для здоров'я атлетів в наслідок абсолютизації цінності спортивних перемог та результатів, вживання спортсменами допінгів, поширенні агресивності та насильства в спорті, використанні реклами слабоалкогольних напоїв в спортивному маркетингу, проявах корупції в спорті.

На думку доктора Йозефа Фіндера, президента Міжнародної християнської федерації фізичного виховання /ФИСЕП/ та Австрійського спортивно-гімнастичного союзу, спорт вищих досягнень в деяких своїх проявах набув форм, що є не гідним людини – спортивні досягнення все більш і більш стають самоціллю, а принципи гуманності відступають у ньому все далі й далі на задній план [34]. Й. Фіндер відзначає, що турбота про політичний престиж, прагнення до успіху за всяку ціну та честолюбство батьків перетворили сучасний спорт у шоу-бізнес, який супроводжується низкою небажаних побічних явищ і в якому політичні та економічні інтереси можуть зруйнувати основну ідею спорту. Спортсмен часто перетворюється в засіб лише для досягнення таких цілей. Автор підкреслює, що сучасні спортсмени показують високі результати тільки завдяки медичним засобам. Це означає, що від атлетів вимагають більшого, ніж може витримати та продемонструвати людський організм в нормальних умовах (без вживання допінгів). Крім цього, в гімнастиці,

фігурному катанні, а останнім часом і в плаванні діти найчастіше виконують важку тренувальну роботу – в погоні за титулами та результатами їх позбавляють дитинства [34].

В 1968 році Крістофер Чатауей, легкоатлет, та Філіп Гудхарт, член Парламенту Великобританії, та видали в Лондоні свою книгу під назвою «Війна без зброї», в якій вони зробили спробу довести, що спортивні двобої породжують націоналізм і шовінізм, є проявом агресивних інстинктів індивіда, свідчать про “патології особистості”, і що спортсмен виступає як слухняне знаряддя маніпуляції та перебуває в стані специфічного “відчуження” [35].

Отже, критичний аналіз функцій та дисфункцій сучасного інституту спорту дозволяє виявити цілий ряд протиріч у його розвитку. До них автор відносить:

– протиріччя між цінностями спорту вищих досягнень і масового (спорту для всіх, оздоровчо-рекреативного спорту) – між прагненням до досягнення високих спортивних результатів і цінністю збереження та зміцнення здоров’я людини засобами фізичної культури та спорту;

– протиріччя між принципами чесної гри та порушенням спортивної етики у формі використання заборонених препаратів (допінгів), корупції, порушення правил змагань, чесної гри;

– протиріччя між ідеалами гуманізму (всебічного фізичного, психічного, морально-духовного гармонічного розвитку людини) та проявами асоціальності, примітивності в спорті (однобічності розвитку особистості, агресивності, насильства, неосмисленого фанатизму, правопорушень, примітивних потреб і форм поведінки).

– протиріччя між принципом політичної, ідеологічної нейтральності спорту та використанням спорту як засобу маніпулювання свідомістю, управління поведінкою людей з метою досягнення політичних та економічних цілей;

– протиріччя між декларованим правом людей на спортивні заняття та відсутністю необхідних умов, можливостей для реалізації цього права всіма бажаними [33, с. 248-249].

Останнє протиріччя пов’язане з проявами нерівності в сфері спорту. Іншими словами, інститут спорту має сою стратифікаційну та центр-периферійну організацію, яка формує та відновлює *нерівний доступ* різних соціальних груп до його цінностей та практик. Це означає існування «спортивного розриву», який проявляється на рівні як національного, так і глобального спорту. Диспропорції у розподілі *інституціональних ресурсів* між професійним та оздоровчим напрямками спорту в значній мірі знижують його соціальну ефективність [36].

Можна стверджувати, що процеси диференціації в інституціональному ландшафті сучасного суспільства, а також зміни у його ціннісних пріоритетах призводять до формування інституціональних конфлік-

тів як на внутрішньому просторі інститутів, так і в системах між інституціональних взаємодій, взаємозв'язків. Щодо спорту, то це проявляється у розвитку конфлікту між професійним та оздоровчо-рекреативним напрямом його функціонування, який за умов зростання цінностей здоров'я, здорового способу життя стимулює процес інституціональної їх дивергенції або автономізації. На думку автора, розв'язання даного інституціонального конфлікту можливо на основі переходу до нового дизайну інституціональної організації спорту, коли професійний спорт надалі буде розвиватись в рамках інституціонального комплексу «шоубізнес», а оздоровчий напрям набуде максимальної підтримки з боку новітнього інституціонального комплексу підтримки здоров'я / оздоровлення – «велнес» («Wellness») [37]. Такі зміни вкрай необхідні, оскільки цивілізаційні ризики формують гострі виклики у сфері збереження здоров'я. Оздоровчий спорт дає можливість компенсувати такі ризики, підтримуючи необхідний для здоров'я рівень фізичної активності людей в умовах урбанізованого суспільства. Значний внесок в даний процес робить а фітнес-культура, що стала невід'ємним компонентом велнес-культури як сучасної культури здоров'я [33, с. 425-432].

Таким чином, інституціональний підхід в його класичній та новітній, неоінституціональній, інтерпретаціях дозволяє всебічно дослідити структурні та функціональні зміни, які відбуваються в сучасному спорті, роль якого зростає за умов розвитку полікультурності та посилення цінностей збереження здоров'я та життєвої самореалізації людини.

Інститут спорт виконує цілий ряд важливий для суспільства функцій. Однак, в умовах сучасних соціальних трансформацій спорт як інститут переживає значні зміни, що пов'язані з лібералізацією, маркетинговою, сайєнтифікацією, технологізацією, медіатизацією, інформатизацією та глобалізацією життя суспільства. Під впливом цих факторів в розвитку інституту спорту посилюються існуючі та формуються нові проблеми і протиріччя в його розвитку. В постсоціалістичних країнах зміни у функціонуванні спорту відображають ті системні трансформації, що спостерігаються в економічних, політичних та культурних основах їх життя. Такі зміни за змістом та результатами мають як позитивний, так і негативний, деструктивний, кризовий характер. Дослідження та аналіз інституціональних трансформацій спорту в сучасному суспільстві представляється актуальною темою соціологічних та політологічних досліджень спорту, потребують подальшого їх розвитку в рамках інституціональної парадигми.

Література

1. Ziemilski A. Sport as a social institution / A. Ziemilski // *Kultura Fizyczna*. – 1965. – № 1. – С. 44-49.
2. Edwards H. *The Sociology of Sport* / H. Edwards. – Homewood (Ill.): Dorsey Press, 1973. – 391 p.

3. Kenyon G. An approach to the Study of Sport Socialization / G. Kenyon, B. McPherson // *International Review for the Sociology of Sport*. – March 1974. – Vol. 9. – P. 127-139.
4. Laker A. The sociology of sport and physical education: an introductory reader / A. Laker. – London: Routledge, 2002. – 240 p.
5. Woods R. Social Issues in sport / R. Woods. – Champaign: Human Kinetics, University of South Florida, Tampa, 2007. – 384 p.
6. Bale J. The Global sports arena: athletic talent migration in an inter-dependent world / J. Bale, J. Maguire. – London: Routledge, 1994. – 289 p.
7. Ingham A. The Structure of Ludic Action / A. Ingham, J. Loy // *International Review for the Sociology of Sport*. – March 1974. – Vol. 1. – P. 23-62.
8. Люшен Г. Взаимосвязь между спортом и культурой / Г. Люшен; сост. В.И. Столяров, З. Кравчик // *Спорт и образ жизни: Сб. статей*. – М.: Физкультура и спорт, 1979. – С. 35-51.
9. Eitzen D. *Sociology of North American Sport* / D. Eitzen, G. Sage. – Brown & Benchmark, 1997. – 350 p.
10. Eitzen D. *Fair and Foul: Beyond the Myths and Paradoxes of Sport* / D.S. Eitzen. – Lanham; New York: Rowman and Littlefield, 2003. – 187 p.
11. Jozsa F. *Sports capitalism: the foreign business of American professional leagues* / Frank P. Jozsa. – Aldershot, Hants, U. K.; Burlington, Vt.: Ashgate Publishing, Ltd., 2004. – 316 p.
12. Jozsa F. *American sports empire: how the leagues breed success* / Frank P. Jozsa. – Westport, CT: Praeger, 2003. – 239 p.
13. Houlihan B. *Sport and society: a student introduction* / B. Houlihan. – London: SAGE, 2008. – 585 p.
14. Hoye R. *Sport governance* / R. Hoye, G. Cuskelly. – Oxford: Butterworth-Heinemann, 2007. – 225 p.
15. Bergsgard N. *Sport policy: a comparative analysis of stability and change* / N. Bergsgard. – Oxford: Butterworth-Heinemann, 2007. – 285 p.
16. Watt D. *Sports management and administration* / D. Watt. – London: Routledge, 2003. – 280 p.
17. Mull R. *Recreational sport management* / R. Mull, K. Bayless, L. Jamieson. – Champaign: Human Kinetics, 2005. – 354 p.
18. Ponomarev I.N. The Social Phenomenon of Game and Sports / I.N. Ponomarev // *International Review for the Sociology of Sport*. – March 1974. – Vol. 9. – № 1. – P. 117- 26.
19. Пономарев Н.И. Социальные функции физической культуры и спорта / Н.И. Пономарев. – М.: Физкультура и спорт, 1974. – 310 с.
20. Лубышева Л.И. Спортсизация общеобразовательных школ России: новые векторы развития // *Физическая культура*. – 2007. – № 1. – С. 63-65.
21. Лубышева Л.И. Социология физической культуры и спорта: учеб. пособие / Л.И. Лубышева – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 240 с.

22. Паначев В.Д. Спорт как социальный институт в развитии личности : дис... кандидата социологических наук: 22.00.04. / В.Д. Паначев. – Пермь, 2000. – 231 с.
23. Супиков В.Н. Спорт как социальный институт в системе управления качеством жизни: Дис. д-ра социол. наук: 22.00.08, 22.00.04 / В.Н. Супиков. – Орел, 2004. – 425 с.
24. Григорьянц А.Э. Трансформация российского спорта в эпоху глобализации: Социологический анализ: автор. дис. на соиск. наук. степени кандидата социол. наук: спец. 22.00.06 «Социология культуры, духовной жизни» / А.Э. Григорьянц; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М., 2005. – 24 с.
25. Козлова В.С. Спорт как социально-зрелищная сфера: формирование, функционирование, управление: дис... доктора социол. наук: 22.00.08, 22.00.06 / В.С. Козлова. – Орел, 2005. – 365 с.
26. Саппа Н.Н. Социология спорта: проблемы научного и деятельностного развития / Н.Н. Саппа // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 1999. – № 2. – С. 119-120.
27. Люта Л.П. Інституціоналізація спорту: динаміка структурних змін : дис. канд. соціол. наук :22.00.03 / Люта Леся Петрівна; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 203 с.
28. Лукашук В.И. Тенденции развития спорта в условиях рыночных преобразований: дис. канд. социол. наук: 22.00.04 / Лукашук Виталий Игоревич; Харьковский национальный ун-т им. В.Н. Каразина. – Х., 2006. – 223 с.
29. Лукашук В.І. Індустрія спорту: історія та сучасність: монографія / В.І.Лукашук. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 480 с.
30. Васильченко О.А. Еволюція норм та девіацій у сфері спорту: дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / О.А. Васильченко. – Запоріжжя: Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніципального управління», 2006. – 217 с.
31. Кириленко О.М. Інституціональна модель розвитку спорту в Україні: основні вектори змін в пострадянській період / О.М. Кириленко // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна.– 2011. – Вип.5. – С. 276-286.
32. Кириленко О.М. Розвиток інституту спорту в умовах глобалізації / О.М. Кириленко // Вісник НГУУ «КПП». Політологія. Соціологія. Право. – 2010. – № 4-1. – С. 115-124.
33. Кириленко О.М. Інституціональні трансформації сучасного спорту: монографія / О.М. Кириленко. – Рівне: Гедеон Прінт, 2011. – 522 с.
34. Финдер Й.О. Гуманизации спорта высших достижений / Й.О. Финдер // Спорт, духовные ценности, культура. – М., 1997. – Вып.3. – С. 40-41.
35. Goodhart P. Chataway War Without Weapons / P. Goodhart, C. Chataway. – W. H. Allen, 1968. – 163 p.

36. Кириленко О.М. До проблеми соціальної ефективності спорту як інституту українського суспільства / О.М. Кириленко // Соціологічні дослідження: збірник наукових праць. – Луганськ: Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля, 2011. – №11. – С. 97-116.
37. Кириленко О.М. Інституціональний конфлікт між оздоровчо-рекреативним та професійним спортом: прояви та перспективи розв'язання / О.М. Кириленко // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – 2013. – Вип.7. – С. 286-297.

Стаття надійшла до редакційної колегії 12.11.2015 р.

Рекомендовано до друку д.політ.н., професором Дерев'янком С.М., д.політ.н., професором Лазаровичем М.В. (Тернопіль)

THEORETICAL INTERPRETATION OF SPORT AS A SOCIAL INSTITUTION

O. M. Kirilenko

Rivne State humanitarian University;

33013, Rivne, UL. Ostafova, 2;

ph. + 38 (096) 294-32-91; e-mail: olesya.kirilenko@gmail.com

The article reveals the content of the institutional approach to the study of sport, its characteristics, structure, function and dysfunction. An analysis of sport as a social institution allows us to consider it as a social organization, structural and functional manifestations of which in modern conditions become more complicated and controversial. In the conditions of globalization, liberalization and humanization of social life sport strengthens its role as through the development of competitively-professional, and recreational areas of development. It creates and deepens the institutional conflict between the values and practices of professional and recreational sports, which may resolve on the basis of the transition to the new design of the institutional organization of sport.

Key words: *sports, social institutions, function and trends of sports institute development, the institutions of global governance, institutional conflict in the development of sports.*